

Šikana v základní škole z pohledu rodičovské veřejnosti

(EMILIE PETŘÍKOVÁ)

Klíčová slova

Šikana, základní škola, názory veřejnosti, dotazníkové šetření, občanské sdružení.

Anotace

V příspěvku jsou prezentovány výsledky dotazníkového šetření k tématu školní šikana, které bylo provedeno prostřednictvím internetu mezi veřejností.

Ráda bych představila výsledky dotazníkového průzkumu, který jsem prováděla v období červen 2002 až únor 2003 za účelem zpracování diplomové práce v rámci magisterského studia oboru Pedagogika - správní činnost na zdejší Pedagogické fakultě UP v Olomouci. Práci jsem nazvala Šikana v ZŠ z pohledu rodičovské veřejnosti.

Původně jsem zamýšlela porovnávat, jak způsob řešení šikany ze strany školy vidí rodičovská veřejnost a jak se v tomto ohledu posuzují samy školy. Záměr se mi bohužel nepodařilo realizovat. Dotazníkové šetření mezi školami jsem omezila na okres Olomouc, kde v roce 2002 působilo 89 základních škol, středních škol a středních odborných učilišť. Vrátilo se mi pouze 10 vyplněných dotazníků, což neumožnilo dostatečně kvalitně zpracovat statistický soubor, který by mohl být porovnán se souborem odpovědí získaných průzkumem mezi rodičovskou veřejností. Nízký počet odpovědí škol na dotazník může svědčit o jejich soustředění na jiné úkoly. Vzhledem k tomu, že vyplnění dotazníku a bezplatné odeslání by zabralo cca půl hodiny, lze spíše předpokládat, že danou problematiku školy nepovažují za závažnou či nosnou.

Spokojená jsem však mohla být s reakcí veřejnosti. V dotazníkovém průzkumu zveřejněném na internetu zaslalo své odpovědi 211 respondentů; proto bylo možno zpracovat vcelku přesvědčivý přehled postojů veřejnosti k šikaně. Dovolím si nyní prezentovat několik poznatků.

První otázka, která mne zajímala, zněla:

Je základní škola z hlediska šikany považována za bezpečné prostředí?

Je možné konstatovat, že základní škola není v žádném případě považována za prostředí, v němž se šikana nevyskytuje. Základní škola zaujímá společně se středním odborným učilištěm a internátem pro SOU nebo střední školu první místo jako prostředí, kde k šikaně dochází. Tuto odpověď uvádí 98,6 % respondentů. Je třeba uvést, že většina škol a zařízení, kde se vyskytují dětské kolektivy ve věku do 18 let, má vysokou míru této volby. Mohu ale jednoznačně říci, že základní škola je ze všech prostředí, kde děti v průběhu dne tráví organizovaně svůj čas pod dohledem dospělých, považována za prostředí nejméně bezpečné. Je pokládána za místo s vysokou mírou výskytu šikany, a to společně se středním odborným učilištěm a s domovy mládeže patřícími ke středním odborným učilištím a ke středním školám. Pokud jde o počet volby dalších prostředí, kde se podle mínění veřejnosti šikana vyskytuje, pak na následujícím místě figurují dětský domov a speciální škola se stejnou hodnotou voleb, a to 97,2 %. Hodnotu nad 90 % mají ještě dětský diagnostický ústav (96,2 %) a střední škola (94,3 %).

Otázka kdo ve školním prostředí nejčastěji šikanuje nepřinesla nijak překvapující odpovědi.

Ze sedmi možných odpovědí jen dvě získaly podobný počet voleb. Volby ostatních nabízených možností jsou zcela zanedbatelné. K šikaně dochází podle mínění veřejnosti buď v prostředí jedné třídy, nebo je uplatňována ze strany žáků vyšších ročníků vůči žákům nižších ročníků. Přitom například pouhé posílení pedagogického dozoru by jistě výskyt šikany značně omezilo. Náměty týkající se potlačení šikany však nebyly předmětem dotazníkového šetření.

Dále mne zajímalo, zda existuje určitý znak či podnět, který povzbuzuje agresora k zahájení šikany.

Zde je na místě konstatovat, že při formulaci této otázky jsem si byla vědoma toho, že každý respondent uvažuje o většině uváděných znaků přinejmenším dvojím způsobem. Agresor totiž může být provokován jak existencí, tak i neexistencí daného znaku - může tomu tak být například u určité rasy (přičemž jiná rasa provokujícím stimulem není); určitý typ agresora provokuje příslušnost k vyšší sociální vrstvě, jiného naopak příslušnost k nižší sociální vrstvě, stejně tomu tak může být u věkových kategorií či u fyzické zdatnosti. Podrobnější členění, které by jednot-

livé nuance specifikovalo, by však komplikovalo už tak členitou nabídku. Navíc se domnívám, že by ji stejně nebylo možné precizovat ke skutečné dokonalosti. Respondentům jsem nabízela 18 možností, z nichž měli vybrat tři. Výskyt pěti charakteristik se pohyboval v rozmezí 22,7 až 43,1 %, šest dalších získalo 10,0 až 19,0 %, sedm pak skončilo pod hranicí 10 %. Ani uplatněním kvalitních testovacích metod se nepodařilo nalézt znak, jehož četnost výskytu je statisticky významnější než u znaků ostatních. K této otázce je tedy možno uvést, že se nepodařilo stanovit jeden konkrétní znak či podnět, který by přitahoval pozornost agresora, a vyvolával tak šikanu vůči svému nositeli. Některé ze znaků, které byly v dotazníku uvedeny, získaly poměrně vysokou míru volby. Byla to především postižení (handicapy) a vnější odlišnosti, které svého nositele viditelně stigmatizují. Nejvyšší počet volby získal tělesný handicap, následuje fyzická zdatnost (rozumím tedy spíše její viditelný nedostatek), příslušnost k rase, příslušnost k sociální vrstvě (pravděpodobně spíše k nižší vrstvě), mentální postižení a vada řeči.

Dále mne zajímalo, komu rodiče důvěřují při řešení případů školní šikany u svých dětí.

Na tuto otázku odpovídali pouze ti respondenti, kteří v jedné ze svých odpovědí sdělili, že v období let 1997 až 2002 se osobně, nebo ve svém okolí s případem šikany setkali. V jejich odpovědích jednoznačně vedou volby, které jsou a měly by být nejpřirozenější cestou – rodiče řešili šikanu s pedagogy školy a s vedením školy (výchovní poradce na škole však je uvažován až na 6. až 7. místě). Na třetím místě se ale objevuje řešení, o jehož důvodech by bylo možno pouze spekulovat – rodiče případ řešili pouze s dítětem, které bylo obětí šikany.

Následující přehled zachycuje četnost voleb

Rodiče řešili případ šikany	Počet odpovědí	Absolutní údaj
s pedagogy školy	45 případů	21,3 %
s vedením školy	32 případů	15,2 %
pouze s dítětem – obětí	22 případů	10,4 %
s psychologem	16 případů	7,6 %
s rodiči agresorů	15 případů	7,1 %
s Policií ČR	10 případů	4,7 %
s výchovným poradcem	10 případů	4,7 %
s jinými pracovníky školy	9 případů	4,3 %
rodiče zvolili jiný postup	9 případů	4,3 %
s psychiatrem	7 případů	3,3 %
rodiče neřešili nic	6 případů	2,8 %
s lékařem	6 případů	2,8 %
s orgány péče o mládež	4 případy	1,9 %
se zaměstnanci školy	4 případy	1,9 %
případ byl řešen soudně	2 případy	0,9 %
s trenérem	0	0 %

Lze konstatovat, že škola požívá jisté nezanedbatelné důvěry rodičů, že případy šikany budou řešeny a vyřešeny. Na druhé straně však je třeba uvést, že optimálním stavem by bylo, kdyby tato důvěra byla maximální a kdyby řešení případů školní šikany škola zvládala bezchybně, k plné spokojenosti zúčastněných stran a pokud možno bez větších následků u obětí.

Dalším námětem šetření bylo, zda jsou rodiče spokojeni s přístupem školy k řešení šikany.

Zde jsem pracovala s výsledky získanými vyhodnocením odpovědí na otázku „*Pokud byli do řešení výše zmiňovaného případu zainteresováni pedagogičtí pracovníci školy, jejich přístup lze charakterizovat takto (u každé položky vyznačte, zda s uváděným tvrzením souhlasíte):*“

Odpovědi na tuto otázku měly především posloužit k porovnání hodnocení škol ze strany veřejnosti se sebereflexí škol. Protože jsem od tohoto záměru musela upustit, zaměřím se pouze na konstatování zajímavých poznatků. Některé ze závěrů nejsou pro školu příliš lichotivé.

—Například 57 ze 67 respondentů nesouhlasí s tvrzením, že o prevenci šikany a agrese ve škole pedagogové pravidelně hovoří na setkáních s rodiči.

- _Více než polovina, tj. 33 ze 64 respondentů tvrdí, že po upozornění na šikanu pedagogové nejdříve popírali její existenci a museli být nejprve přesvědčováni.
- _Jen v 10 případech ze 63 šikanu rozpoznali pracovníci školy a sami zahájili nápravná opatření.
- _Rodiče byli s vyřešením případu spokojeni ve 30 případech ze 62.

Na druhé straně lze škole přičíst jako klady tato tvrzení.

- _Jen v 8 případech ze 65 pedagogičtí pracovníci nebyli do řešení případů šikanou zapojeni, protože jim rodiče nedůvěřovali.
- _Jen ve 13 případech ze 62 se pedagogové dali zastrašit rodiči agresorů.
- _Případů, kdy pedagogové stranili agresorovi, se objevuje stejný, relativně nízký počet, tj. 13.
- _Ve 29 případech ze 60 se pedagogové začali zabývat případem šikanou v takovém stadiu, že jej vyřešili na úrovni školy.

Dále mne zajímalo, co je veřejností považováno za hlavní příčinu šikanou.

Odpovědi jsou zachyceny v tabulce

Příčina	Počet	%
Narušené mezilidské vztahy	76	36,0
Akcentování práv jedince ve společnosti, chybí intenzivnější výchova k respektování práv druhých	41	19,4
Škola se přednostně zaměřuje na poznatkovou úroveň žáků, zanedbává kultivaci mezilidských vztahů	26	12,3
Přítomnost násilí v každodenním zpravodajství ve všech sdělovacích prostředcích	21	10,0
Násilí je základním způsobem řešení konfliktů v rodině	17	8,1
Jiné	12	5,7
Kult násilí je prezentován prostředky umění	3	1,4
Nedostatečná legislativa	1	0,5
Neodpovědní	14	6,6
Celkem	121	100

Někoho snad překvapí, že jen velmi malý počet respondentů považuje za hlavní příčinu nedostatečnou legislativu a násilí prezentované uměleckými prostředky. Jednoznačnou prioritu mají narušené mezilidské vztahy a výchova či výchovné problémy. Podle mého názoru to ale svědčí o zřejmém trendu ke změně v postojích lidí – do řešení problémů šikanou je třeba vstupovat aktivně, ovlivňovat přístupy zúčastněných stran, přicházet s podněty, dávat najevo vlastní postoj. Jedině aktivním a angažovaným přístupem má člověk šanci ovlivnit dění, na kterém mu záleží. Spořádat na zásahy státní moci, ať již legislativní, nebo represivní, není namístě.

Zajímalo mne také, jaký důsledek měl uzavřený případ šikanou.

Prostřednictvím odpovědí na tuto otázku jsem se chtěla dozvědět, jak se případ šikanou vnějškově projevil. Zda šikana vůči oběti pokračovala, ať již ze strany původního agresora, či jakkoliv jinak. Literatura popisuje případy stigmatizace oběti, která jako by přitahovala násilí vůči své osobě; zmiňuje se také o jakési averzi pedagogů, kteří připisují oběti vinu na tom, že k agresi vůči ní dochází.

Nejčastěji šikana skončila tak, že oběť i agresor zůstali v původní škole. Více než v polovině případů se šikana alespoň jednou zopakovala, což je bohužel smutným potvrzením popisu typických situací.

Pokud došlo k přechodu jednoho z aktérů šikanou na jinou školu, byla to častěji oběť, pro niž rodiče vyhledali jiné, bezpečnější prostředí, a to ve více než dvou třetinách zmiňovaných případů.

Závěrem

Závěrem chci krátce uvést některé výsledky statistického zpracování, kdy jsem se zabývala hypotézami, zda osobní či zprostředkované setkání se šikanou vede ke změně postoju člověka k šikaně, zda rozdíly ve vnímání šikanou souvisejí s příslušností respondenta k určitému pohlaví a s tím, zda je, či není rodičem dítěte, případně se skutečností, že respondent má přímý vztah ke školství.

Mohu konstatovat, že podle mých zjištění ochota k činnosti v občanském sdružení zaměřeném k nápravě šikanování nezávisí na skutečnosti, zda se člověk se šikanou setká přímo, nebo prostřednictvím rodinných příslušníků. Ani ochota angažovat se ve věci založení občanského sdružení zaměřeného k nápravě šikanování není vyšší u osob, jež se se šikanou setkaly přímo, nebo prostřednictvím rodinných příslušníků, oproti osobám, které se šikanou nemají žádnou zkušenost.

Potvrdil se však předpoklad, že případy šikanování budou hodnoceny jako závažnější u osob, jež mají se šikanou přímou, nebo zprostředkovanou zkušenost, oproti osobám, které se šikanou zabývají pouze hypoteticky. Osobní, nebo zprostředkovaná zkušenost se šikanou ovlivňuje hodnocení závažnosti případů šikany a radikalizuje respondenty ve snahách o jejich řešení.

Analýzou dat byla doložena vzájemná závislost znaků „hodnocení závažnosti šikany“ a „pohlaví respondenta“. Původní předpoklad, že ženy budou jako matky ve svých postojích radikálnější, se však nepodařilo potvrdit. Užité koeficienty popisné statistiky umožňují vyslovit závěr, že mezi oběma skupinami respondentů existují statisticky významné rozdíly. Při velikosti výzkumného souboru však nelze sílu uvedených rozdílů určit. Důvodů může být jistě více, uvádím např. příliš jemné členění možných odpovědí. Konečný závěr je ovšem jednoznačný: ať již k odchylce došlo u respondentů-mužů (např. z důvodu vyššího sklonu k radikálním řešením), nebo u respondentek-žen (např. působením mateřských instinktů), není možno ji konkrétně definovat.

Pokud jde o další zmiňované aspekty: lidé nejsou ve svém hodnocení školní šikany ovlivňováni tím, zda mají ke školství přímý vztah, ať již dlouhodobý (zaměstnanci), nebo krátkodobý (studenti, učni, žáci). Nejsou také ovlivněni tím, zda jsou, či nejsou rodiči dětí. Všechny tyto skupiny respondentů se ve svých odpovědích rozhodovaly na základě jiných pohnutek. (Hodnocení školní šikany však může být ovlivněno skutečností, zda člověk má buď přímou, nebo alespoň zprostředkovanou zkušenost se šikanou – podrobněji uvedeno výše.) Osobní zkušenost se pak neprojevuje jako stimul k ochotě k založení, nebo k činnosti v občanském sdružení k prevenci a k řešení následků šikany.

Je to koneckonců vlastně kladný poznatek. Bylo by jistě velmi smutné, kdyby lidé byli schopni zhodnotit některé události jako negativní pouze v případě, že si jejich neblahý dopad zakusí buď na vlastní kůži, nebo u nejzranitelnějších členů vlastní rodiny – u svých dětí. Nemělo by být pravidlem, že dokud se mne problém netýká, nemusím na něj mít názor a nezajímá mne jeho řešení. Je nadějně, pokud jistý počet lidí projeví občanský postoj a založí občanské sdružení k nápravě a prevenci negativních jevů. Jestliže se přidají další lidé a stanou se členy takového sdružení, lze doufat, že společnými postupnými dílčími kroky docílí všeobecného srozumění, jak dané problémy řešit. Něčím, co bych z nedostatku vhodnějšího termínu nazvala výchovou, by taková aktivita mohla přispět k postupnému ustalování změněného společenského klimatu, prospěšného soužití všech – ať již sebevíce odlišných, slabých, postižených či jinak výjimečných.